

امکان سنجی فقهی - حقوقی استفاده از قراردادهای آتی در بازار بین‌المللی ارز

پدیدآورنده (ها) : توکلی کیا، امید؛ آقاسی، محسن؛ هاشمی، سیداحمدعلی

حقوق :: نشریه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری :: بهار ۱۴۰۲ - شماره ۵۵ (B)

صفحات : از ۱۵۳ تا ۱۷۵

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/2055246>

تاریخ دالود : ۱۴۰۴/۰۸/۰۶

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه **قوانین و مقررات** استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- امکان‌سنجی فقهی استفاده از صکوک بیع دین جهت عملیات بازار باز بانک مرکزی؛ دلالت‌هایی جهت تقویت بازار بدهی اسلامی در کشور
- راهکارها و چالش‌های استفاده از رمز ارزها در بازار سرمایه: نگرش فقهی-حقوقی
- بررسی فشار بازار ارز و اندازه‌گیری درجه دخالت دولت در این بازار با استفاده از روش هم‌جمعی: مطالعه موردی ایران
- بررسی فقهی و حقوقی سوء رفتار با کودکان؛ در لایحه حمایت از اطفال و نوجوانان و جایگاه آن در اسناد بین‌المللی
- سنجش میزان آگاهی عاملان انتقال بیماری ایدز از مسوولیت‌های فقهی - حقوقی مترتب بر انتقال بیماری (مطالعه موردی شهرستان زابل در سال ۱۳۹۵)
- بازپژوهی فقهی - حقوقی سقوط رد و ارش در فرض زوال عیب قبل از علم به آن در فقه مذاهب خمس و حقوق ایران
- رویکرد فقهی - حقوقی به شرط تمکن زوجه از رابطه جنسی در تحقق احصان
- امکان‌سنجی فقهی استفاده از روش تامین مالی افزایش مالیات (TIF) در طرح‌های زیربنایی حمل‌ونقل ایران
- بررسی رفتار شاخص فشار بازار ارز در اقتصاد ایران با استفاده از یک الگوی خودرگرسیو با انتقال ملایم (STAR)
- امکان‌سنجی فقهی انتشار اوراق اجاره، مباحه و مشارکت مصون از تورم در بازار سرمایه ایران

امکان سنجی فقهی - حقوقی استفاده از قراردادهای آتی در بازار بین المللی ارز

امید توکلی کیا^۱
محسن آقاسی^۲
سیداحمدعلی هاشمی^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۰۹ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۰۳/۲۶

چکیده

قرارداد آتی، توافقی برای خرید و فروش همزمان میزان مشخصی از یک ارز در مقابل ارزی دیگر در یک زمان و با نرخ معین در آینده است. در واقع قرارداد آتی نوعی قرارداد سلف است با این تفاوت که دو طرف خریدار و فروشنده، برای یکدیگر شناخته شده نیستند و تنها از طریق بانکها یا کارگزاریهای فعال در بازار ارز، اقدام به معامله با یکدیگر می کنند. بازار ارز یک بازار مجازی است که علاقمندان در سراسر دنیا از طریق اینترنت و تعیین کارگزار موردنظر می توانند به خرید و فروش ارزهای موجود مبادرت ورزند. ویژگی متمایز این بازار نسبت به سایر بازارها، محدود بودن گزینه های سرمایه گذاری انتخابی است و معاملات عمده فارکس فقط بر روی هفت ارز و سه جفت ارز انجام می شود و با بررسی متغیرهای کلان اقتصادی کشورها و اخبار موجود در سطح بین الملل می تواند ارز موردنظر خود را انتخاب نماید. حقوقدانان اسلامی معتقدند که قابلیت معامله ارزهای کشورهای مختلف به صورت نقد و یا با نرخ های متفاوت وجود دارد زیرا قیمت ذاتی و قدرت خرید ارزهای کشورهای مختلف مستقل می باشد و توافق کلی در مورد عدم صحت استفاده از قراردادهای آتی و سلف ارزی در حالت به تأخیر انداختن تعهدات و حقوق طرفین به زمانی در آینده وجود دارد. به هر حال برای استفاده

^۱ (دانش پژوه دکتری حقوق خصوصی مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور «تهران» - پژوهشگر پژوهشکده حقوق و قانون ایران «تهران».)

Email: omdtavakolikia@gmail.com

^۲ عضو هیات علمی (مریی) دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

Email: mohsen.aghasi@gmail.com

^۳ عضو هیئت علمی (استادیار) دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

Email: hashemie.ahmadali@gmail.com

از ابزارهای مالی مختلف در بازار ارز بین‌الملل احراز شرایط و اصول مسلم فقهی و حقوقی لازم است که در این مقاله به بررسی شبهات فقهی و حقوقی مربوط به صحت این قراردادها پرداخته و اشکالات را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم.

کلید واژه‌ها

قرارداد آتی، ارز، فارکس، بازار ارز، غرر، ریسک، بیع کالی به کالی.

مقدمه

بدون شک بازارهای مالی یکی از مهمترین بخش‌های تاثیرگذار در اقتصاد کشورها به خصوص کشورهای با اقتصاد بازار پایه می‌باشد. نقش این بازارها در تجهیز منابع برای کارآفرینان و ارزش‌آفرینی برای سرمایه‌گذاران در کنار بانک‌ها بسیار مهم تلقی می‌گردد. از جمله مهمترین این بازارها، بازار ارز بین‌الملل می‌باشد.

بازار ارز بین‌الملل، بازار جهانی خرید و فروش ارز است؛ بازاری که در ابتدا دولت‌ها، بانک‌ها و مؤسسات مالی بزرگ در آن ارزهای مختلف جهان مانند دلار و یورو را معامله می‌کردند. ولی هم اکنون در سایه تجارت الکترونیک این امکان بوجود آمده تا اشخاص حقیقی و حقوقی حتی با سرمایه بسیار کوچک هم بتوانند در این بازار و در خصوص ارزهای مختلف فعالیت کنند.

بازار ارز بین‌الملل بزرگ‌ترین و پویاترین بازار مالی در جهان با گردش مالی روزانه ۱/۹ تریلیون دلار است. که این مبلغ بیش از چند ده برابر حجم معاملات روزانه بازار سهام آمریکا می‌باشد. این بازار برخلاف بازارهای سهام که در مکان فیزیکی خاصی انجام می‌شود در جای خاصی متمرکز نیست.

طی چند سال اخیر جذابیت خاص بازار ارز بین‌الملل موجب شده است که کارشناسان و متخصصان این موقعیت را به‌طور جدی در کنار سایر زمینه‌های سرمایه‌گذاری تلقی کنند. از جمله ویژگی‌های بازار ارز در مقایسه با بازار سرمایه، دسترسی آسان و عدم اختصاص به موقعیت جغرافیایی محدود است. به عبارت دیگر بازار ارز یک بازار مجازی است که همه علاقمندان در سراسر دنیا از طریق اینترنت و تعیین کارگزار مورد نظر می‌توانند به خرید و فروش ارزهای موجود مبادرت ورزند. از همین حیث ویژگی متمایز این بازار نسبت به سایر بازارها، محدود بودن گزینه‌های سرمایه‌گذاری انتخابی است. (پی‌نو ری‌موند، ۱۳۸۰، ص ۵۵).

ویژگی‌های یادشده سبب گسترش روزافزون این بازار در سراسر دنیا و ورود آن به کشورمان شده است. به طوری که اخیراً شرکت‌های کارگزاری، شرکت‌های سرمایه‌گذاری، بانک‌ها و سایر افراد و نهادهای مالی توجه ویژه‌ای به آن دارند. استقبال از بازار ارز در کشورمان مستلزم بررسی ابعاد گوناگون آن به ویژه ابهامات فقهی مرتبط با ساز و کارها و انواع معاملات موجود در این بازار می‌باشد تا اینکه

بتوان بدور از شبهه غرری بودن این معاملات، در این بازار سرمایه‌گذاری کرد. (نظری‌نژاد، ۱۳۹۱، ص ۲۱۱)

از سوی دیگر محیط پویا و متغیر و پرمخاطره تجارت امروز لزوم برنامه‌ریزی جهت کسب درآمدهای ارزی را مستلزم درک اهمیت ارز در اقتصاد ملی نموده است، امروزه نحوه تبدیل پول‌های بیگانه به پول ملی، نقش و مشارکت بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری و بالجملة سرمایه‌گذاران حقیقی و حقوقی در بازار بین‌الملل ارز و امکان سودآوری بالا از این محل، درجه اهمیت درک این بازار و ساز و کارهای موجود در آن را بیش از پیش نمایان نموده است (چارلز، ۱۳۸۲، ص ۱۲۴).

۱- پیشینه تحقیق

از سال ۱۸۷۶ میلادی تا آغاز جنگ جهانی اول طلا پشتوانه پول بود و بالطبع عامل ایجاد ثبات قیمت ارزها. پس از آن در سال ۱۹۴۴ به‌موجب توافق‌نامه «برتون وودز» نرخ پول هر کشوری در برابر دلار سنجیده می‌شد و ارزش هر ۳۵ دلار معادل یک اونس طلا در نظر گرفته شد. در سال ۱۹۷۱ این توافق‌نامه باطل گردید، زیرا شرایطی بوجود آمد که دیگر دلار آمریکا قابل تبدیل به طلا نبود و حجم در حال رشد تجارت بین‌المللی سبب ایجاد سرمایه‌های کلانی شده بود که نرخ ارزهای تعیین شده را کاملاً بی‌ثبات کرده بود. تا سال ۱۹۷۳، کشورهای صنعتی از سیستم نرخ شناور که با نیروی عرضه و تقاضا کنترل می‌شد استفاده می‌کردند. قیمت‌ها با حجم، سرعت و تغییرات قیمت تنظیم می‌شدند که در دهه ۱۹۷۰ رشد قابل توجهی پیش‌روی آن‌ها بود و این منجر به ایجاد ابزارهای مالی جدید، ایجاد بازارهای مستقل از دولت و تجارت آزاد گردید. همچنین قدرت سفته‌بازان افزایش پیدا کرد و این نقطه آغازین بازار ارز بین‌الملل بود.

از سال ۱۹۷۳ تعیین‌کننده قیمت ارزها، حجم عرضه و تقاضای بازار معاملات ارزی بود، در طول این دهه تغییرات قیمت ارزها روزانه شد. سرانجام در دهه ۱۹۸۰ با پیدایش رایانه‌ها و نوآوری و پیشرفت در این عرصه، موجبات توسعه و گسترش بازارهای بین‌المللی فراهم گردید. نقل و انتقالات پول بین مرزها شتاب گرفت و بازار ارز به یک زنجیره کامل تبدیل شد بگونه‌ای که معاملات بین کشورهای آسیایی، اروپایی و آمریکایی و به صورت زنجیری انجام می‌گرفت. بانک‌های بزرگ نسبت به ایجاد اتاق‌های معاملاتی اقدام نمودند که صدها میلیون دلار، پوند و این در عرض چند دقیقه مبادله می‌شد. بطوری که این روند صعودی همچنان ادامه‌دار است.

از جمله ویژگی‌های بازار ارز در مقایسه با بازار سرمایه، دسترسی آسان و عدم اختصاص به موقعیت جغرافیایی محدود است. به عبارت دیگر بازار ارز یک بازار مجازی است که همه علاقمندان در سراسر دنیا از طریق اینترنت و تعیین کارگزار مورد نظر می‌توانند به خرید و فروش ارزهای موجود مبادرت ورزند. از همین حیث ویژگی متمایز این بازار نسبت به سایر بازارها، محدود بودن گزینه‌های سرمایه‌گذاری

انتخابی است. بدین صورت که معاملات عمده فارکس فقط بر روی هفت ارز و سه جفت ارز انجام می‌شود. سرمایه‌گذار در انتخاب خود با صدها سهم مواجه نیست و با بررسی متغیرهای کلان اقتصادی کشورها و اخبار موجود در سطح بین‌الملل می‌تواند ارز مورد نظر خود را انتخاب نماید.

به بیان دیگر اطلاعات داخلی در بازار ارز بین‌المللی بسیار کم بوده و یا وجود ندارد. تغییرات در نرخ ارز در اثر جریان‌های پولی و یا انتظار تغییرات در جریان‌های پولی ناشی از تغییرات در رشد GDP، تورم، نرخ بهره، بودجه و افزایش یا کاهش مبادلات و سایر شرایط اقتصادی بوجود می‌آید. اخبار عمده بصورت عمومی و در تاریخ‌های برنامه‌ریزی شده منتشر می‌گردند. از اینرو تمامی معامله‌گران به اطلاعات مشابه در زمان واحد دسترسی دارند. بنابراین سرمایه‌گذار با پیچیدگی‌های موجود در انتخاب سهام مختلف و کسب اطلاع از وضعیت داخلی تک تک شرکت‌ها مواجه نخواهد شد.

ویژگی‌های یاد شده سبب گسترش روزافزون این بازار در سراسر دنیا و ورود آن به کشورمان شده است. به طوری که اخیراً شرکت‌های کارگزاری، شرکت‌های سرمایه‌گذاری، بانک‌ها و سایر افراد و نهادهای مالی توجه ویژه‌ای به آن دارند.

استقبال از بازار ارز در کشورمان مستلزم بررسی ابعاد گوناگون آن به ویژه ابهامات فقهی - حقوقی مرتبط با ساز و کارها و انواع معاملات موجود در این بازار می‌باشد تا اینکه بتوان بدور از شبهات مطروحه، در این بازار سرمایه‌گذاری کرد. بررسی‌هایی که تاکنون به لحاظ حقوقی انجام شده است در سه حوزه ابزارها، نهادها و بازارهای مالی بوده است. که این بررسی‌ها در سطوح مختلف مقالات، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و کتاب بوده که نیازی به ذکر آنها نیست. از جمله مباحث بررسی شده در حوزه ابزارها، موضوعاتی چون اوراق مشارکت و اوراق صکوک و انواع آن است. در حوزه نهادها به الگوی شرکت‌های سرمایه‌گذاری، صندوق‌های وقف و ... پرداخته شده است. در حوزه بازار هم بررسی فقهی - حقوقی معاملات مبتنی بر بورس‌یازی انجام گرفته است. اما در حوزه بازار ارز که یکی از انواع بازارهای مالی محسوب می‌شود تاکنون بررسی چندانی صورت نگرفته است. لذا این مقاله در صدد است به بررسی حقوقی فقهی معاملات نقدی و قراردادهای آتی که از جمله معاملات بازار ارز هستند بپردازد.

بنابراین سؤال مهم این مقاله این است که آیا خرید و فروش قراردادهای آتی در بازار ارز بین‌الملل با موازین اسلامی مبتنی بر فقه جعفری مغایرت ندارد؟

۲- مفهوم‌شناسی

۲-۱. بازار ارز

بازار ارز (OTC) Over- The-Counter بزرگترین بازار مالی در جهان است. تمام شرکت‌ها و واحدهای تولیدی صادر کننده و واردکننده کالا و مواد اولیه برای انجام دادن معاملات خود باید به بازار ارز مراجعه و اقدام به خرید و فروش ارز کنند. بانک‌های مرکزی کشورها نیز اغلب به منظور تاثیرگذاری بر ارزش

پول ملی و نیز مدیریت ذخایر ارزی کشورها به این بازار وارد می‌شوند. بنابراین این بازار از قدیمی‌ترین بازارهای مالی در جهان است و از سال ۱۹۷۱ یعنی از زمان رواج یافتن نرخ‌های شناور ارز، به صورت Cash-bank آغاز به کار کرد. سپس از سال ۱۹۷۳ از هنگامی که اتحادیه اروپا وابستگی پولی خود را به دلار رها کرد و سیستم شناوری ارز را پذیرفت، توسعه این بازار شروع شد و از سال ۱۹۷۶ با پذیرش رسمی مدیریت سیستم شناور ارز توسط صندوق بین‌المللی پول، توسعه این بازار تسریع شد. امروز این بازار در جهان ۲۴ ساعته فعال است. (Riehl Heinz; 1997, p35)

در دنیا محل خاصی به نام بازار ارز وجود ندارد درحالی‌که بورس‌های اوراق بهادار و بورس‌های کالا، بازارهای قابل مشاهده داشته و مکان خاصی دارند، بنابراین، هیچ مکان فیزیکی به نام بازار ارز در دنیا وجود ندارد و در اصطلاح گفته می‌شود بازار ارز یک بازار فرابورس است، این بازار شامل یک شبکه ارتباط جهانی معامله‌گران بین بانکی است که معاملات بین آنها به وسیله خطوط تلفن، تلکس و اینترنت انجام می‌گیرد. (خلعت‌بری، ۱۳۷۱، ص ۱۰۴) و از این طریق معامله و قیمت‌گذاری ارزهای عمده جهان انجام می‌شود. با عنایت به مطالب گفته شده می‌توان گفت بازار ارز فرآیندی است که امکان خرید و فروش همزمان دو ارز در مقابل یکدیگر را فراهم می‌کند. سرمایه‌گذاران، بنگاه‌ها و افراد در بازار ارز به‌طور همزمان اقدام به خرید یک ارز و فروش ارز دیگر در مقابل آن می‌کنند.

معاملات ارز همچنین فرصت‌هایی برای سرمایه‌گذاری بانک‌های بزرگ، شرکت‌های چند ملیتی و دیگر سازمان‌ها فراهم می‌کنند ولی از آنجا که بازار ارز به شدت نوسان‌پذیر است، شرکت‌کنندگان در این بازار پیوسته با خطر نوسان نرخ ارز مواجه هستند. نرخ ارزها نیز تحت تاثیر میزان عرضه و تقاضا برای آنهاست. (رفیعی، ۱۳۷۸، ص ۲).

برای مقابله با خطر نرخ ارز، با توجه به انگیزه‌های مختلف شرکت‌کنندگان در این بازار، در طول زمان ابزارهای مالی متفاوتی در بازار ارز ابداع و رایج شده است. اغلب این ابزارها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که ضمن پوشش دادن خطر معامله در بازار ارز، امکان سودآوری از نوسانات مطلوب نرخ ارز را نیز فراهم می‌کند. مراکز عمده تجارت ارز خارجی (ارزهای عمده جهان) لندن، نیویورک، زوریخ، فرانکفورت، توکیو، هنگ کنگ و سیدنی است. (Fabozzi, 2003, p2)

۲-۲. مفهوم غرر و ریسک

در حقوق اسلامی، سابقه حرمت غرر به حدیث معروف «نهی النبی (ص) عن بیع الغرر» می‌رسد و سیره عقلاء می‌تواند به عنوان دلیل بر رفع ابهام و جهل از مورد معامله مطرح شود. معاملات اکثراً به طور طبیعی مقداری غرر در بردارند ولی تطبیقات غرر در فقه نشان می‌دهد غرری موجب بطلان است که از حد طبیعی گذشته (فاحش) و قرارداد را همچون قمار بر پایه‌های موهوم مبتنی می‌سازد. (وحدتی‌شیرازی، ۱۳۷۹، ص ۱۵۱).

غرر آن جهلی است که از غفلت فرد به موضوع معامله ناشی می‌شود و به زیان منتهی می‌گردد. بنابراین، غرر دارای دو عنصر است: اول غفلت فرد نسبت به موضوع معامله و دوم زبانی که در اثر غفلت حاصل می‌شود. (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱۸۵).

صاحب جواهر الکلام آورده است: «غرری که از آن نهی شده است یعنی خطر ناشی از جهل به صفات بیع و مبیع، نه مطلقاً خطر، زیرا در بیع کالای غائب ضرورتاً خطر حاصل می‌شود حال آن که بیع کالای غائب جایز است و در بیع سر درختی و محصولات زراعتی، مادامی که چیده یا درو نشده است، غالباً خطر وجود دارد ولی بیع آنها صحیح و معتبر است. بنابراین مراد از غرر، مطلق خطر نیست» (نجفی، ۱۹۸۱م، ص ۳۸۸).

ریسک در حقوق اقتصادی تقریباً معادل غرر در فقه است (Al-Suwsilem, 2006, p 56). لکن باید گفت در اقتصاد ارزش هر تصمیم اقتصادی اساساً به دلیل مخاطره آمیز بودن آن نیست بلکه بواسطه ثروتی که خلق می‌کند و ارزشی که افزوده می‌شود، تعیین می‌شود. زمانی پذیرش ریسک مورد تشویق قرار می‌گیرد که موجب ارزش افزوده و ثروت شود. این امر تفاوت بین ریسک مشروع و نامشروع را مشخص می‌کند. ریسک مشروع زمانی است که ضرورتاً به خلق ثروت بیانجامد ولی وقتی که ارزش افزوده‌ای نباشد، تداعی کننده همان مفهومی است که از آن به غرر، قمار، شرط بندی و بطور کلی آنچه بر پایه موهوم است یاد می‌شود. (Al-Suwsilem, 2006, p 57).

ریسک نرخ ارز در نتیجه نابرابری میان ارزش دارائی‌ها و آن بخش از سرمایه و بدهی‌هایی است که بر حسب ارز نگهداری می‌شوند و یا به علت نابرابری میان دریافت‌ها و پرداخت‌های ارزی است که بر حسب پول داخلی بیان می‌شود. این نابرابری همچنین ممکن است در بین پرداخت‌ها و دریافت‌های فرعی و اصلی نیز وجود داشته باشد. (راعی، ۱۳۸۵، ص ۳۴). امروزه وجود بازارهایی با نرخ‌های ارز شناور، بصورت یک قاعده کلی درآمدی که این امر منجر به افزایش بروز ریسک نرخ ارز و فرصت‌های معاملات مخاطره آمیز شده است. سستی در کنترل و مهار ریسک نرخ ارز و بی‌ثباتی‌های فرامرزی سرمایه، خود انگیزه مهمی در رشد بی‌رویه بازارهای مالی بین‌المللی گردیده و حجم و رشد معاملات ارزی جهانی به رشد تجارت بین‌المللی و جریان‌ات سرمایه سرعت بخشیده و منجر به ناپایداری بیشتر نرخ ارز و در نتیجه بروز ریسک نرخ ارز شده است. (Bodie, 2004, p 322)

۳-۲. بازار فارکس

فارکس یک بازار OTC بوده و کارگزاران/دلالتان بصورت مستقیم با یکدیگر به مذاکره می‌پردازند، هیچگونه بورس مرکزی و یا اتاق تسویه برای آن وجود ندارد. بزرگترین مرکز معاملات انگلستان می‌باشد، تا جایی که بنا بر آمار IFSL، لندن سهم خود را از مبادلات جهانی از ۳۱/۳٪ در آوریل ۲۰۰۴ به ۳۲/۴٪ در آوریل ۲۰۰۶ رساند. سایر مراکز بزرگ شامل آمریکا (با ۱۸/۲٪ از سهم جهانی)، ژاپن

(۷/۶٪ از سهم جهانی) و سنگاپور (با ۵/۷٪) می‌باشند. سهم باقی‌مانده از معاملات فارکس نیز به کشورهای چون آلمان، سوئیس، استرالیا، کانادا، فرانسه و هنگ کنگ اختصاص دارد. همچنین ۱۰ شرکت فعال در بازار فارکس با سهمی حدود ۷۳٪ حجم معاملات^۱ در جدول زیر مشخص شده‌اند.

این بازار یک بازار ارز خارجی بهم‌پیوسته منفرد نیست. بلکه بنابر ماهیت بازار ارز OTC، از تعدادی بازار بهم متصل تشکیل شده است، جایی که ابزارهای معاملاتی مختلف نرخ ارز دادوستد می‌شوند. این به معنای عدم وجود نرخ منفرد برای یک ارز مثل دلار است. به عبارت دیگر نرخ‌های متعددی برای هر ارز در بازارهای مختلف وجود دارد اما تفاوت نرخ‌ها بسیار بهم نزدیک می‌باشد. در غیر این صورت، یعنی نزدیک نبودن نرخ‌های ارز به یکدیگر، فرصت‌های آربیتراژی بوجود می‌آید.

مراکز اصلی معاملات در لندن، نیویورک، توکیو و سنگاپور واقع شده‌اند اما بانک‌ها در سرتاسر جهان در این بازار شرکت می‌نمایند. به محض اینکه جلسه معاملاتی آسیا به پایان می‌رسد، جلسه معاملاتی اروپا آغاز می‌شود و بعد از اروپا نوبت به آمریکا می‌رسد و بعد از آمریکا، آسیا مجدداً شروع به معامله می‌کند.

اطلاعات داخلی در بازار ارز بین‌المللی بسیار کم بوده و یا وجود ندارد. تغییرات در نرخ ارز در اثر جریان‌های پولی و یا انتظار تغییرات در جریان‌های پولی ناشی از تغییرات در رشد GDP، تورم، نرخ بهره، بودجه و افزایش یا کاهش مبادلات و سایر شرایط اقتصادی بوجود می‌آید. اخبار عمده بصورت عمومی و در تاریخ‌های برنامه‌ریزی شده منتشر می‌گردند. از این‌رو تمامی معامله‌گران به اطلاعات مشابه در زمان واحد دسترسی دارند.

ارزها در برابر هم معامله می‌شوند. هر جفت از ارزها یک کالای منفرد را تشکیل می‌دهند و بصورت سنتی به صورت XXX/YYY نشان داده می‌شوند. YYY کد بین‌المللی سه حرفی طبق استاندارد ISO 4217 می‌باشد که بیانگر قیمت یک واحد از ارز XXX است. به عنوان مثال، EUR/USD بیانگر قیمت یورو است که به دلار آمریکا بیان شده است. براساس یک قاعده نانوشته، ارز اولی در جفت مذکور، بیانگر ارز پایه می‌باشد که ارز قوی‌تر و ارز دوم، یا ارز مقابل، ارز ضعیف‌تر به نگام ایجاد جفت بوده است. در بازارهای بین‌المللی همواره نرخ برابری یک دلار آمریکا به سایر ارزها اعلام می‌گردد به استثناء ارزهای پوند انگلیس، یورو، دلار استرالیا و زلاندنو و راند آفریقای جنوبی که برابری یک واحد از آنها به دلار اعلام می‌شود.

به عنوان مثال در کلیه بازارهای بین‌المللی به شکل ذیل نرخ‌های برابری اعلام می‌گردد.

USD 1 = CHF 1/4905

USD 1 = JPY 114/28

EUR 1 = USD 1/0741

GPB 1 = USD 1/6147

بیشترین حجم معاملات در بازار نقدی، بر اساس مطالعات BIS، عبارت بوده‌اند از:

¹ Wall Street Journal Europe, 2/9/06, p. 20

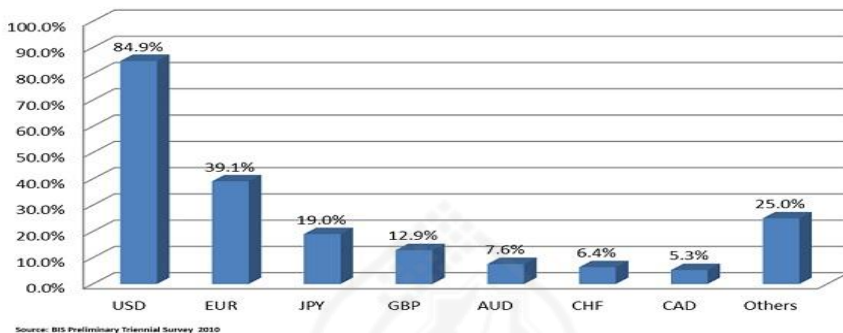
EUR/USD به میزان ۲۸٪

USD/JPY به میزان ۱۸٪

GBP/USD به میزان ۱۴٪

همچنین دلار آمریکا در ۸۴٪ معاملات، یورو در ۳۹٪ معاملات، ین در ۱۹٪ معاملات و پوند در تقریباً ۱۳٪ معاملات حضور دارند.

سهم ارزهای مختلف در بازار فارکس

اگرچه حجم معاملات در یورو بصورت قابل توجهی از زمان ایجاد این ارز در سال ۱۹۹۹ افزایش داشته است، بازار ارز بین‌الملل هنوز به صورت عمده‌ای مرکز تبادلات دلار می‌باشد. به عنوان مثال، معامله یورو در برابر یک ارز غیر اروپایی معمولاً شامل دو معامله؛ EUR/USD و USD/ZZZ می‌باشد. تنها استثناء در این مورد در معامله جفت EUR/JPY است که یکی از معاملات اساسی در بازار نقدی بین‌بانکی می‌باشد.

۴-۲. قراردادهای آتی^۱

قرارداد آتی، توافقی برای خرید و فروش همزمان میزان مشخصی از یک ارز در مقابل ارزی دیگر در یک زمان و با نرخ معین در آینده است. در واقع قرارداد آتی نوعی قرارداد سلف است با این تفاوت که دو طرف خریدار و فروشنده، برای یکدیگر شناخته شده نیستند و تنها از طریق بانک‌ها یا کارگزارهای فعال در بازار ارز، اقدام به معامله با یکدیگر می‌کنند. در این قراردادها نرخ ارز و زمان تحویل توسط دو طرف خریدار و فروشنده، قبل از انجام معامله تعیین و مورد توافق قرار می‌گیرد. یکی از ویژگی‌های این قراردادها استاندارد بودن آنها از لحاظ میزان یا ارزش قرارداد، تاریخ تحویل و تاریخ سررسید است. به این

¹ Future Contract

معنی که دو طرف معامله متعهد می‌شوند مقادیر استاندارد از یک ارز را برای تحویل در تاریخ‌های استاندارد (مارس، ژوئن، سپتامبر و دسامبر) فراهم کنند. مزیت استاندارد بودن قراردادهای آتی این قابلیت را به آنها می‌دهد (بر خلاف قراردادهای سلف) که با یک قرارداد معکوس خنثی شوند. (John Wiley & Sons, 2003, p 225)

قراردادهای دیگر نیز در این رابطه منعقد می‌شود به عنوان نمونه قراردادهای اختیار معامله^۱ که همانگونه که از نام آن مشخص است، یک اختیار است و خریدار آن بدون هیچ تعهدی این حق را به دست می‌آورد که میزان مشخصی از یک ارز را تحت شرایط ویژه‌ای و با نرخ مشخصی بخرد یا بفروشد. خریدار یا دارنده اختیار معامله کاملاً مختار است که حق خود را عملی کند یا سرباز زند، اما فروشنده اختیار معامله (که معمولاً یک بانک است) مکلف به انجام معامله است. (Mousavi, 2007, p 232)

در معاملات تعویضی (سوآپ) توافق برای خرید و فروش مشخصی از دو ارز در برابر یکدیگر برای دو تاریخ متفاوت است. در واقع این معاملات ترکیب همزمان دو نوع معامله است. این معاملات بعد از معاملات نقدی، بیشترین حجم معاملات ارز را به خود اختصاص می‌دهند. نوع مرسوم‌تر این نوع معاملات، توافق برای یک معامله نقدی در مقابل یک معامله سلف است. این به معنای آن است که خرید یا فروش یک ارز در معامله نقدی همزمان با فروش یا خرید همان ارز به صورت سلف انجام می‌گیرد. نوع دیگر این معاملات، توافق برای یک معامله سلف در مقابل معامله سلف دیگر است. برای مثال یک معامله گر ۲۰۰۰۰ پوند سلف را در مقابل دلار برای تحویل ۲ ماهه با نرخ ۱/۶۸۷۰ دلار به یک بانک می‌فروشد و به طور همزمان ۲۰۰۰۰ پوند سلف برای تحویل ۳ ماهه با نرخ ۱/۱۶۸۲۰ دلار از همان بانک می‌خرد. معاملات معاوضه در نقل و انتقال‌های ارزی به عنوان نوعی پوشش برای قراردادهای سلف عمل می‌کنند. بانک‌های مرکزی نیز از معاوضه به عنوان ابزاری برای حفظ نقدینگی یا ارزش پول ملی خود استفاده می‌کنند. (آذر، ۱۳۸۱، ص ۴۵).

۳- مشارکت‌کنندگان در بازار ارز و انگیزه آنها

بسیاری از سرمایه‌گذاران به منظور به دست آوردن ارز مورد نیاز برای خرید کالاها و خدمات از کشورهای دیگر با سرمایه‌گذاری در کشورهای مختلف وارد این بازار می‌شوند. سوداگران^۲ (سفته‌بازان) نیز به منظور کسب سود از نوسانات نرخ ارز وارد این بازار می‌شوند و اقدام به خرید و فروش ارز می‌کنند. عمل این گروه در مقابل عملیات پوشش ریسک قرار دارد در این شیوه سوداگران به منظور کسب بازدهی بالا، خود را در معرض ریسک قرار می‌دهند، البته این افراد مالک ارز به صورت فیزیکی نیستند و به خاطر بهره‌برداری از تحولات قیمت در بازار نسبت به خرید یا فروش قراردادها اقدام می‌کنند. این افراد که

^۱ Option Contract

^۲ Speculator

پیش‌بینی می‌کند، قیمت‌ها در بازار آینده افزایش می‌یابد اقدام به خرید می‌کنند و زمانی که قیمت‌ها بالا رفت، اقدام به فروش می‌کنند. بانک‌های مرکزی کشورها نقش عمده‌ای در بازار ارز بین‌المللی دارند. این بانک‌ها به منظور تاثیر گذاشتن بر ارزش پول ملی خود در این بازار شرکت می‌کنند. بانک‌های مرکزی سعی در کنترل عرضه پول، تورم و نرخ بهره داشته و معمولاً نرخ‌های رسمی و یا غیررسمی را برای ارزهای ملی خود دنبال می‌کنند. بانک‌های مرکزی^۱ از ذخایر ارزی خود جهت تثبیت بازار استفاده می‌نمایند. به اعتقاد میلتون فریدمن، بهترین استراتژی برای بانک‌های مرکزی جهت ثبات بازار، خرید ارز به هنگام پائین‌بودن قابل توجه قیمت آن و فروش ارز بهنگام بالا بودن قیمت آن است. بانک‌های تجاری^۲ هم از سرمایه‌گذاران در این بازارند این بانک‌ها با خرید و فروش ارز (از/ به) بانک‌های دیگر و خرید و فروش (از/ به) مشتریان خود اقدام به کسب سود از این بازار می‌کنند. (سالواتوره دومینیک، ۱۳۸۶، ص ۲۴۳).

همچنین، کارگزاران و معامله‌گران ارزهای تجاری به منظور کسب و کار یا سرمایه‌گذاری در بازار ارز وارد می‌شوند. اخیراً، کارگزاران فارکس به انجام مبادلات ارزی با حجم بالا پرداخته و تسهیلات معاملات بین‌بانکی را فراهم آورده و طرفین معامله را با کارمزد اندک به هم می‌رسانند. امروزه، اکثر این معاملات به سمت سیستم‌های الکترونیکی کاراً مثل EBS، رویترز، CME، بلومبرگ و Trade book حرکت کرده‌اند.

بخش عمده‌ای از بازار ناشی از فعالیت‌های مالی شرکت‌های تجاری است که ارز خارجی را به منظور پرداخت مابه‌ازای خدمات و کالاها لازم دارند. شرکت‌های تجاری اغلب مبالغ اندکی را در مقایسه با بانک‌ها و سفته‌بازان معامله می‌کنند و اغلب تاثیر اندکی بر نرخ‌های بازار دارند. برخی شرکت‌های چند ملیتی به دلیل اتخاذ موقعیت‌هایی که توسط سایر شرکت‌کنندگان در بازار شناخته شده نیست، تاثیر غیرقابل پیش‌بینی در بازار خواهند داشت. شرکت‌های مدیریت سرمایه‌گذاری (که به مدیریت حساب‌های بزرگ مشتریان خود مثل صندوق‌های بازنشستگی و صندوق‌های وقف می‌پردازند) از بازار ارز بین‌الملل برای تسهیل در انجام مبادلات اوراق بهادار خارجی استفاده می‌نمایند. به عنوان مثال، یک مدیر سرمایه‌گذاری با پرتفویی از سهام بین‌المللی نیازمند خرید و فروش ارزهای خارجی در بازار نقدی بوده تا بتواند جهت خرید سهام خارجی استفاده نماید. از اینرو مبادلات فارکس برای این مدیر در درجه دوم تصمیم‌گیری وی قرار داشته و به این مبادلات به عنوان سفته بازی یا با هدف حداکثر نمودن سود نگاه نمی‌شود.^۳

¹ Rielh Heinz, Rodriguez rita m; p16

² Riehl Heinz, Rodriguez rita m; p13

³ Wall Street Journal Europe, 5/5/06, p.20

۴- دیدگاه‌های فقهاء و حقوقدانان در قراردادهای آتی

چنانکه اشاره شد قراردادهای آتی ارز با سرعت زیادی رشد کرده و اکنون نیز در حال گسترش است، در حالی که مطالعات حقوقی با آن سرعت پیش نمی‌رود و بسیار عقب است. متأسفانه حقوقدانان نسبت به تحولات سریعی که در این زمینه انجام می‌شود مبتدی‌اند، لذا بیم آن می‌رود که بازارهای بین‌المللی سرمایه و در رأس آنها بازار مبادلات ارزی تحت نظارت‌های قانونی قرار نگیرند و به تخلفات آنها به موقع و براساس معیارهای حقوق بین‌الملل رسیدگی نشود که اگر چنین شود، نظام مالی بین‌المللی در معرض بحران‌های عظیم مالی قرار خواهد گرفت. (درخشان، ۱۳۸۳، ص ۶۳۹). برخی علمای فقه و حقوق و برخی از اقتصاددانان اسلامی معاملات آتی ارز را منطبق با حقوق اسلامی ندانسته و در نتیجه باطل می‌دانند که عمده ادله ایشان به شرح زیر است.

۴-۱. ایراد غرر در معاملات آتی

در معامله غرری یکی از طرفین به بیش از آنچه مستحق است دست می‌یابد و دیگری بدون جهت و علت، مالی را از دست می‌دهد بدون آنکه معادل آن را اکتساب کرده باشد و این ضرر است. در مفاهیم اقتصادی به احتمال وقوع زیان (غرر) ریسک می‌گوییم. می‌دانیم امکان وجود ریسک در بازار ارز بیش از همه به متغیرهای کلان اقتصادی بر می‌گردد که جهت حرکت معامله را کاملاً یک طرفه می‌کند. از دیگر مصادیق احتمالی معاملات غرری در بازار ارز می‌توان به موارد زیر نیز اشاره کرد:

۱. معامله ارز در صورتی که تقارن اطلاعات و شفافیت اطلاعات درباره آن از نظر عرف به اندازه کافی، نباشد.

۲. معامله ارز بدون استفاده از روش‌های علمی و دانش تحلیلی‌گری انجام شود.

۳. معامله ارز بدون توجه به ریسک نوسانات ارزها انجام شود.

اما به دلایل ذیل معاملات ارزی غرری محسوب نمی‌شوند چراکه:

اولاً؛ در معاملات بازار ارز، تنظیم قراردادهای خرید و فروش، فرایند ثبت دستورات خرید و فروش درسیستم معاملاتی و نحوه انجام معاملات بصورت استاندارد تعریف شده و در تمام کارگزاری‌ها به یک صورت انجام می‌شود. پس معاملات در بازار ارز بین‌الملل با توجه به تنظیم دقیق فرآیندها و قراردادهای و انجام عملیات توسط افراد متخصص و خبره، امنیت و رضایت خاطر برای طرفین را در پی دارد. لذا هر کسی که به این قراردادها اقدام کند مورد سرزنش قرار نمی‌گیرد. بنابراین این‌گونه قراردادها از این جهت مشتمل بر غرری که موجب بطلان شود نیست.

ثانیاً؛ افراد با امضاء قراردادهای خرید یا فروش ارز و مبادله آن اسناد در اتاق پایاپای توسط وکلایشان (کارگزاران) رضایت خود را از انجام معامله اعلام می‌دارند. به‌طوری که کارگزار در مقابل خریدار نقش فروشنده و در مقابل فروشنده نقش خریدار را ایفا می‌کند و انتقال ثروت و مالکیت با وجود تراضی طرفین

صورت می‌گیرد که این امر خدشه ناپذیر است. ضمن اینکه می‌توان به لحاظ کارکرد اقتصادی، صحت انگیزه‌های معامله‌گران، پذیرش و مقبولیت عرفی و کافی بودن نظر عرف در مشروعیت این قراردادها، عنوان تجاره عن تراض به آنها داد. لذا مصداق اکل مال به باطل که منجر به غرر و بطلان معامله گردد وجود ندارد. (حائری، ۱۳۸۳، ص ۴۹).

ثالثاً؛ درباره چهل در مقدار یا دستیابی به مبیع که به عنوان یکی از ویژگی‌های اساسی بیع غرری بیان شده است باید گفت که اثبات مالکیت افراد در بازار ارز، تنها با ارائه سند از سوی کارگزار امکان‌پذیر است. با وجود ثبت هر گونه نقل و انتقال در دفاتر کارگزاری‌ها، اثبات مالکیت نیاز به تأیید آن کارگزار دارد. لذا افرادی که در فرایند تعریف شده توسط کارگزار به فروش اوراق مالکیت خود می‌پردازند، هویت و مالکیت شان تأیید شده است و میزان مالکیت آن‌ها نیز کنترل می‌شود. لذا هیچ‌گونه نگرانی بابت فقدان مالکیت و بروز کلاهبرداری نمی‌تواند وجود داشته باشد چراکه فرایندها و روش‌ها کاملاً دقیق، سالم و استاندارد است.

بازار ارز به عنوان محلی برای داد و ستد ارزهای مختلف، از سیستمی واضح برخوردار بوده بطوری که ارزهای مورد معامله در آن کاملاً تعریف و تعیین شده است. از طرفی دیگر با ارائه ساز و کارهایی فرآیند خرید و فروش را برای مردم تسهیل می‌کند و هزینه معاملاتی مردم را کاهش می‌دهد؛ بدین صورت که نرخ استاندارد برای خرید یا فروش تعیین می‌کند، فرایند مشخص و منظمی را برای انجام معاملات تعیین می‌کند، سیستمی را طراحی می‌کند تا قیمت‌ها در حداقل زمان بدست افراد برسد و بطور کلی تسهیلاتی را ارائه می‌کند تا انتقال مالکیت، خرید و فروش با هزینه کمتر و دردسر کمتری انجام شود. (سلطانی؛ رمضان‌زاده، ۱۳۸۶، ص ۸۶).

رابعاً؛ در قراردادهای آتی لازم نیست که طرفین «علم تفصیلی به عوضین» و «قدرت بر تسلیم عوضین» داشته باشند، بلکه طبق نظر امام خمینی، آنچه مهم است این است که، معلومیت عرفی برای نفی غرر کفایت می‌کند، گر چه علم به تمام جهات تعلق نگرفته باشد. (موسوی خمینی، ۱۳۷۸، ص ۷۹) از طرفی این معلومیت عرفی بایستی به گونه‌ای باشد که طرف‌های معامله از اقدام به این معامله متضرر نشوند. به همین مناسبت یافتن شرایطی که تحت آن‌ها ریسک موجود در معامله به گونه‌ای باشد که ضرر احتمالی طرفین را منتفی کند و یا به حداقل برساند.

اقتصاددانان اسلامی شرایطی را که تحت آن می‌توان ریسک را تحمل کرد و شرایطی را که نمی‌توان ریسک را تحمل کرد بیان داشته‌اند. به‌طور کلی آنها شرایط زیر را برای ریسک قابل تحمل بیان کرده‌اند: غیرقابل اجتناب، غیرمهم و غیرعمدی باشد.

شرط اول بیان می‌دارد که ارزش افزوده بدون پذیرش ریسک زیان یا شکست، امکان‌پذیر نمی‌باشد. شرط دوم در مورد درجه ریسک است. یعنی احتمال شکست بسیار ناچیز باشد. اقتصاددانان اسلامی بیان می‌دارند که احتمال شکست باید کمتر از احتمال موفقیت باشد تا اینکه ریسک قابل پذیرش گردد. این

شرط رویکرد اسلامی را از رویکرد سنتی و رویکرد نئوکلاسیک متمایز می‌کند. شرط سوم نتیجه دو شرط اول است. هدف یک فعالیت اقتصادی عادی، خلق ارزش است و نه ریسکی که لازمه این خلق ارزش باشد. بنابراین چنین ریسکی طبیعتاً نمی‌تواند انگیزه معامله باشد. (Al-Suwsilem, 2006, p58)

۱- اجتناب ناپذیر بودن؛ شرطی که بیان می‌دارد ریسک باید اجتناب‌ناپذیر باشد در صدد بیان این امر است که ریسک، به نوعی غیرقابل جداسازی از معاملات واقعی و ارزش افزا می‌باشد. واضح است که جداسازی ریسک از مبادلات واقعی ریسک بیشتری را بوجود می‌آورد و اقتصاد را بی‌ثبات‌تر می‌کند (Al-Suwsilem, 2006, p59).

از دیدگاه شریعت معاوضه بدهی محض با یک قیمت معین (معاوضه علی‌الضمان) حرام می‌باشد و فقها بر آن اجماع دارند. این امر با روند عمومی معاملات مالی اسلامی، به‌منظور ارتباط با مبادلات واقعی نیز سازگارتر می‌باشد. برای پیشرفت اقتصادی و خلق ثروت ضروری است و اگر همه پس‌اندازکنندگان و واسطه‌های مالی آنها فقط در دارائی‌های بدون ریسک سرمایه‌گذاری می‌کردند، پتانسیل رشد کسب و کار وجود نمی‌داشت. بنابراین ریسک به طور طبیعی از فعالیت‌های اقتصادی جدایی‌ناپذیر است. جداسازی مصنوعی ریسک باعث از بین رفتن آن نمی‌شود بلکه به اشکال پر خطر دیگری بر می‌گردد.

۲- غیر مهم بودن؛ این نکته با استفاده از منابع فقهی روشن می‌شود که شرط قابل تحمل بودن ریسک آن است که احتمال شکست کمتر از موفقیت باشد. این مساله بدون توجه به نتایج تصمیم صحیح می‌باشد. در جایی که تصمیم‌گیری مبتنی بر رویدادهای انتظاری است، این گفته در تعارض شدیدی با قانون مطلوبیت مورد انتظار (و بسیاری از قوانین رقابتی برای این موضوع) می‌باشد. به عبارت دیگر رویدادهای انتظاری معادل حاصل ضرب احتمال وقوع یک حادثه در دستاورد آن می‌باشد. تفاوت بین این دو در بخت آزمایی آشکار می‌گردد.

در بخت‌آزمایی احتمال بردن جایزه بسیار کم است احتمال باختن قیمت بلیط بسیار زیاد است. از دیدگاه اسلامی این امر قابل پذیرش نیست. زیرا تقریباً اطمینان وجود دارد که زیان اتفاق خواهد افتاد. قانون مطلوبیت مورد انتظار مبتنی بر ارزش مورد انتظار است، بدون اینکه به احتمال وقوع حالت مخالف توجهی کند.

حتی اگر احتمال ضرر بیشتر از ۹۹٪ باشد، تا زمانی که مبلغ جایزه به اندازه کافی زیاد باشد، نظریه ارزش مورد انتظار چنین ریسکی را می‌پذیرد. این قانون منجر به نوعی رفتار خیال‌بافانه می‌گردد که منجر می‌شود سرمایه‌گذار بر طبق ترجیحات یا آرزوهایش عمل کند و به واقعیت موجود توجهی نداشته باشد. این نوع رفتار به درستی به عنوان فریب و جهل (غرر) توصیف می‌شود. تصمیم‌گیرنده به دلیل مبلغ جایزه فریب می‌خورد، به نحوی که گمان می‌کند بردن جایزه دارای احتمال وقوع زیادی است درحالی که به احتمال زیاد می‌بازد. (عادلی، ۱۳۷۱، ص ۱۷۴).

۳- غیر عمدی بودن؛ شرط احتمال موفقیت غالباً مترادف با این است که بگوئیم اقدام مورد نظر منجر به (یا سبب) نتیجه موفق می‌گردد. لازم نیست که یک سبب، منجر به نتیجه نهایی قطعی گردد. تنها کافی است که احتمال موفقیت را بیشتر کند. از دیدگاه اسلامی، لازمه عدم اطمینان این است که تصمیم‌گیرنده اقدامات مناسبی را برای رسیدن به نتایج مطلوب انجام دهد و در باقی (احتمال اندک شکست) به خدا اطمینان کند. اقدام مناسب ضروری است و نه مرجع. توکل به خداوند تصمیم عقلانی را تکمیل می‌کند و جایگزین آن نمی‌گردد. انجام اقدامی که احتمال شکست بیشتری دارد نقض آموزه‌های اسلامی است.

با توجه به مباحث مطرح شده در بالا به نظر می‌رسد استفاده از ابزاری که مشروعیت آن توسط شریعت تایید گردد به‌منظور پوشش ریسک نوسانات موجود در بازار ارز، امری پذیرفته شده و معقول باشد.

۴-۲. ایراد بیع دین به دین

برخی معتقدند قراردادهای آتی، بیع دین به دین (کالی به کالی) هستند چراکه هنگام انعقاد قرارداد آتی، خرید و فروش انجام می‌شود، اما تحویل ثمن و مثن به آینده موکول می‌گردد. در اینجا فرض این است که معامله را هنگام انعقاد قرارداد انجام داده‌اند و در آینده، فقط تحویل صورت می‌گیرد. بنابراین قراردادهای آتی، مصداق بیع نسبه به نسبه هستند، با این تفاوت که در اینجا مبلغی به عنوان ودیعه رد و بدل می‌شود که در صورت نکول یک طرف زیان طرف مقابل را جبران می‌کند (رضوان، ۱۳۹۶، ص ۳۴۳). یکی از نویسندگان می‌گوید: «هرکس اندک آشنایی با قواعد شریعت داشته باشد در اینکه این قراردادها شرعاً حرامند و با تعدادی از قوانین شریعت سرناسازگاری دارند، تردید نمی‌کند، مانند اینکه آن‌ها مصداق بیع کالی به کالی هستند.» (جناتی، ۱۳۷۰، ص ۳۴۹). برخی دیگر گفته‌اند: «اگر خرید و فروش باشد، چون هر دو طرف آن مدت‌دار است و با عقد دین تحقق می‌یابد با توجه به رأی بیش‌تر فقها مبنی بر الحاق این نوع معامله به معامله دین به دین و بطلان آن، امکان استفاده از قراردادهای آتی چه در بازار اولیه و چه در بازار ثانویه وجود ندارد» (حسینی چالستری، ۱۳۸۸، ص ۱۱۶).

اما به نظر می‌رسد قراردادهای آتی مصداق بیع کالی به کالی نیستند، زیرا بیع کالی به کالی آنجا است که دین با دین معاوضه شود، نه اینکه دین خود با تحقق ایجاب و قبول عقد تحقق پیدا کند. از طرفی، روایتی که از بیع کالی به کالی نهی می‌کند، در مجامع روایی امامیه نیامده است و خود اهل سنت هم سند آن را معتبر نمی‌دانند.^۱ همانگونه که برخی فقها هم استنباط کرده‌اند، بیع کالی به کالی،

^۱ البته برخی عالمان اهل سنت، ضعف سند این حدیث را با عمل مشهور جبران کرده‌اند. مثلاً الشیخ الضریف گفته: حدیث بیع کالی به کالی ضعیف است اما این نزد فقها و محدثین مسلم است که ضعف سند با عمل امت جبران می‌شود. (مجمع الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۶۴۵).

مخصوص جایی است که قبل از معامله دو دین تحقق داشته و این دو با یکدیگر مبادله شوند. این امر در جاهلیت مرسوم بود و رباخواران با این نوع معامله، خون مردم را می‌مکیدند و اسلام به شدت با آن مبارزه کرد.

نتیجه اینکه می‌توان با تمسک به عموماتی مانند «احل الله البیع» قراردادهای آتی را تصحیح نمود، اما مهم‌ترین مانعی که در برابر ما قرار دارد اجماعی است که در معامله سلف وجود دارد. بسیاری از فقها، شرطیت قبض ثمن در معامله سلف در مجلس عقد را اجماعی می‌دانند. اگر این اجماع در مورد معامله سلف پذیرفته شود، در معامله‌ای که از ابتدا بنای دو طرف بر تأخیر ثمن و مثنی است، به‌طریق اولی به بطلان حکم می‌شود. اما می‌توان در این اجماع خدشه وارد کرد (معصومی‌نیا، ۱۳۸۷، ص ۱۹۳).

اولین کسی که در این مسأله ادعای اجماع کرد شیخ طوسی بود. ایشان در کتاب خلاف ادعای اجماع کرد و مسأله را در مبسوط بدون ادعای اجماع طرح فرمود (شیخ طوسی، المبسوط، ج ۲، ص ۱۷۰). اما نحوه ادعای اجماع ایشان است که ایشان فرموده اند: «اجماع کرده‌ایم که در صورت قبض ثمن، معامله صحیح است و دلیلی بر صحت آن قبل از قبض نداریم» (شیخ طوسی، الخلاف، ج ۳، ص ۲۰۰)؛ بنابراین روشن است که پایه اجماع این فقیه بزرگ، بر پایه اصله الفساد در عقود است، اما مبنای بسیاری از فقههای متأخر اصله الصحة در عقود است^۱، اگر این مبنا پذیرفته شود، معاملاتی مانند قراردادهای آتی تحت عمومات باقی می‌ماند و به صحت آنها حکم می‌شود.

مطلب مهمی که در باب معاملات باید مورد توجه قرار گیرد، این است که احکام اسلام در ابواب معاملات غالباً مبتنی بر تأیید سیره عقلا است. عقلا در طول زمان به تناسب نیازهایی که داشته‌اند، قراردادهایی را ابداع کرده‌اند و این قراردادها روزه روز متکامل‌تر شده است و اسلام در بیشتر موارد سیره عقلا را تأیید و معاملات آن‌ها را امضاء فرموده و فقط ضوابطی برای آن قرار داده است. البته هر کجا شارع مقدس نظر مخالف داشته، رادعی متناسب با آن القا فرموده است. و با ادله محکم و قاطع از آیات قرآن کریم و روایات با آن مقابله کرده است. (صالح آبادی، ۱۳۸۵، ص ۲۱۱). بنابراین اعتبار عرف نیز منوط به امضای شارع می‌باشد و امضای شارع در دنیای کنونی و در قراردادهای جدید به این است که ردع و منعی از سوی وی ثابت نشده باشد؛ زیرا به تعبیر امام خمینی (ره) شارع خود از عرف و عقلا است، بلکه رئیس آنهاست و مسلک وی در زندگی مانند آنهاست. در صورت مخالفت او با عرف لازم است آن را اعلام کند. همانگونه که در مورد معاملات ربوی این ردع و منع وجود دارد. (موسوی‌خمینی، ۱۳۸۷، ص ۵۵) فلذا ضابطه کلی این است که در صورتی که معامله با اصول کلی و مقررات شرع منافاتی نداشته باشد با استناد به عمومات و اطلاقات عقود، حکم به صحت معاملات می‌شود. بنابراین قراردادهای آتی

^۱ شاید به همین دلیل باشد که در ابواب عبادات، روایات و آیات وارده بسیار زیاد است؛ اما در ابواب ماملات به نسبت حجم آن‌ها روایات اندک است.

گرچه سابقه تاریخی در زمان شارع ندارند و جدید تلقی می‌شوند، اما بنا بر ضابطه کلی در معاملات که اصل بر صحت معاملات است، حکم به صحت آنها می‌شود مگر اینکه ثابت شود که با اصول کلی و مقررات شرع منافات دارد. آنچه که در قراردادهای آتی‌ها مورد مبادله قرار می‌گیرد کلی کالا یا دارایی مالی است که از نظر عرف و خردمندان ارزش ذاتی یا اعتباری دارد. مالیت داشتن دارایی‌های مالی روشن است اما در مورد مالیت کلی امام خمینی (ره) می‌فرمایند: «مالیت کلی به اعتبار مصادیق آن است و مصادیق کلی که تحت تسلط فروشنده است باعث می‌شود که کلی در ذمه فروشنده مالیت پیدا کند مانند اوراق نقدی که مالیت آنها به اعتبار طلا، نقره و چیزهای دیگری است که ما بازای آن می‌باشد و به آن پشتوانه گفته می‌شود، می‌باشد و لذا اگر دولت اعتبار آن را اسقاط کند از مالیت می‌افتد و کلی اگر بر ذمه کسی باشد که اعتبار دارد و توان فراهم نمودن مصادیق آن را دارد مالیت پیدا می‌کند و اگر بر ذمه کسی باشد که به هیچ وجه توان فراهم نمودن مصادیق را ندارد مالیت نخواهد داشت. لذا اگر کلی در ذمه کسی واقع شود که خردمندان اعتباری برای ذمه وی قایل نیستند کسی آن کلی را نخواهد خرید. بنابراین مجرد اضافه کلی به ذمه، موجب مالیت نیست بلکه مالیت کلی تابع اعتبار کسی است که آن را به ذمه می‌گیرد» (موسوی خمینی، ۱۳۷۸، ص ۸۰).

به نظر می‌رسد که اعتبار عرف و سیره عقلا، معیار مالیت و عدم مالیت اشیاء می‌باشد گرچه در اعتبارات شارع مقدس وجود نداشته باشد. مثلاً سرقفلی از جمله اموری است که عقلا و عرف برای آن ارزش قائلند، بنابراین وصف مالیت بر آن بار می‌شود و مبادله بر طبق مقررات شریعت جایز است. در حقیقت عرف در اینجا تصرفی در احکام نمی‌کند بلکه برای احکام شرعی موضوع جدید پیدا می‌کند به عبارت دیگر حکم ثابت است اما عرف برای آن مصادیق جدیدی پیدا می‌کند. خلاصه کلام اینکه مالیت و ارزشمندی اشیاء از ابداعات شارع مقدس نیست بلکه براساس اختراع و اعتبار عرف صفت مالیت بر اشیاء بار می‌شود. زیرا ارزشمند بودن و نبودن اشیاء تابع تمایل عاقلان است. پس به اعتبار صدق عرفی، مالیت دارایی‌های مالی همچون پول و ارز و سایر اوراق بهادار معتبر است. بدین ترتیب شرط مالیت پول در قراردادهای آتی‌ها و به طریق اولی در معاملات نقدی وجود دارد. حتی اگر اشکال مربوط به بیع دین به دین را بپذیریم، اما نمی‌توان گفت که صلح دین به دین جایز نیست و منع شرعی دارد چراکه تعداد قابل توجهی از فقهای گذشته و معاصر به صراحت به جواز آن فتوا داده‌اند. وقتی صلح دین به دین به طور مطلق جایز باشد، صلح کالی به کالی مسلماً بدون مانع خواهد بود که در این صورت هم قرارداد های آتی ارز و سهام و کالا را شامل می‌شود. براساس این قراردادها، معامله در زمان حاضر انجام می‌شود، اما تحویل عوض و معوض در آینده است (معصومی‌نیا، ۱۳۸۷، ص ۲۱۷). براساس استفتایی که از مراجع معظم تقلید صورت گرفت، برخی (خامنه‌ای، فاضل لنکرانی، بهجت و صافی گلپایگانی) به صراحت به جواز صلح مزبور حکم کرده‌اند و مضمون نظر ایشان چنین است که در قراردادهای آتی اگر یک طرف متعهد شود که مقدار معینی از متاع حلالی را به قیمت مشخصی در آینده در زمان مشخصی بخرد و

طرف دیگر نیز متقابلاً به همان نحو متعهد به فروش گردد، هر دو تعهد در مقابل هم لازم‌الوفاء است و طرف مقابل حق دارد او را ملزم به وفا نماید. بلکه تعهد یکطرفه هم بنابر احتیاط واجب لازم‌الوفاء است و هر تعهدی که با قصد جدی انشاء شود، تبدیل مورد تعهد به پول در زمان سررسید و با واگذاری آن به غیر (بازار ثانویه) در فرض رضایت طرف مقابل مانعی ندارد. بسیاری از عاملان اقتصادی به دنبال برنامه‌ریزی برای امور مالی و اقتصادی خود به مواد اولیه، کالا یا ارز معینی در زمان معینی در آینده نیاز دارند، اما وجوه کافی برای اینکه خرید خود را به صورت سلف انجام دهند در اختیار ندارند. بدین‌سان عقد صلح به نحو یادشده مشکل را به خوبی حل می‌نماید. حکم وجه التزام در این صورت نیز ظاهراً مشکل شرعی ندارد، زیرا منع به خصوصی در این مورد وارد نشده است. مصداق اکل مال به باطل هم نیست، چون وجه التزام در برابر تعهد طرف مقابل دریافت می‌شود و عقلاً این امر را تأیید می‌کنند.

۴-۳. ایراد غیر مشروع بودن به دلیل احتکار

برخی معتقدند علت اینکه تجار به قراردادهای آتی نیاز دارند این است که می‌خواهند کالاها را برای مدتی قابل توجه نگهداری کنند و غرض آنان در بیشتر اوقات احتکار است و این غرض غیر مشروع است و در صورت نیاز به عقدی که تسلیم مبیع به تأخیر بیفتد راه مشروعش سلم است (نقوی، ۱۳۸۳، ص ۹۷). اما به نظر می‌رسد این نظر با دو اشکال مواجه باشد: اول اینکه معمولاً محتکران کالاهایی را که احتمال می‌دهند قیمت آنها افزایش خواهد یافت، به صورت نقدی خریداری می‌کنند و در انبار نگاه می‌دارند و در آینده که قیمت آن افزایش یافت، در بازار بفروش می‌رسانند. بنابراین این نوع سوءاستفاده به ذات معامله ربطی ندارد و موجب بطلان اصل این گونه قراردادها نمی‌شود و احتکار فقط مختص قراردادهای آتی نیست و در مورد سایر اقسام بیع نیز امکان دارد و تنها تفاوت این است که در احتکار با استفاده از قراردادهای آتی منابع مالی کمتری نیاز است. (معصومی‌نیا، ۱۳۸۷، ص ۲۰۵).

دوم اینکه، با این قراردادها اغراض کاملاً عقلایی تأمین می‌شود که امکان رسیدن به آن با بیع سلم فراهم نیست. فروشنده کالای خود را دو ماه بعد تولید خواهد کرد و خریدار نیز از هم اکنون می‌داند که به آن کالا نیاز خواهد داشت، اما فعلاً پول آن را در اختیار ندارد. روشن است که قراردادی که این دو منعقد می‌کنند، کاملاً دارای اغراض و اهداف عقلایی است. این قرارداد موجب اطمینان، امنیت، رضایت خاطر و رفع نگرانی هر دو می‌شود و باعث فعالیت‌های اقتصادی سازنده خواهد بود.

۴-۴. ایراد اکل مال به باطل

یکی از علل دیگری که برای حکم به بطلان قراردادهای آتی ذکر کرده‌اند این است که این قراردادها مصداق اکل مال به باطل می‌باشند. با دقت در مطالب گذشته، جواب این اشکال هم روشن می‌شود. اگر وضعیت بازار عادی باشد و تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان براساس ضرورت‌هایی که بارها گفته شد، از

این قراردادها استفاده کنند، سودی که نصیب هر یک خواهد شد، از نظر عقلاً امری کاملاً مشروع و قانونی است و دلیلی ندارد که آن را اکل مال به باطل بدانیم. فراتر از این اینکه با کاهش امکان سوء استفاده از طریق مدیریت و نظارت جدی و دقیق متخصصان مالی و حقوقی، مضاف بر اینکه اکل مال به باطل نیست بلکه می‌تواند منشا خیر نیز باشد. مراد از باطل در آیه شریفه لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل (بقره، آیه ۱۸۸) باطل عرفی است. یعنی آنچه که عرف و عقلاً آن را باطل می‌دانند و سببی قانونی برای تصرف در آن وجود نداشته باشد. در اینجا هم انگیزه مدیریت و پوشش ریسک و هم انگیزه کسب سود از جمله پدیده‌های اقتصادی است که عرف و عقلاً برای آنها ارزش قائلند و از طرف شارع منعی یا نهی وارد نشده است. بنابراین این قراردادها از این جهت مشکلی ندارند علاوه بر این، اگر مبنای مختار (جواز بیع نسبه به نسبه) را پذیرفتیم، این معاملات مطابق موازین شرع خواهد بود و مصداق اکل مال به باطل نمی‌باشد (معصومی‌نیا، ۱۳۸۷، ص ۲۱۰).

۴-۵. ایراد عدم قدرت بر تسلیم

اشکال دیگری که برخی مطرح کرده‌اند، این است که قراردادهای آتی مصداق حدیث «لاتبع مالیس عندک» هستند و لذا باطلند (القاضی العثماني، ۱۹۹۸، ج ۱، ص ۶۱۴). به نظر می‌رسد مراد از این روایت «عین شخصیه» است، یعنی انسان حق ندارد مال دیگران را بفروشد. بخصوص که اجماع و نص صریح دلالت دارد که فروش چیزی به صورت کلی صحیح است و معامله سلف خود از مصادیق بیع کلی است. حتی اگر فروشنده فرد موضوع قرارداد را تعیین نکند و مبیع در ذمه بایع قرار گیرد، سپس وی یک مورد را معین نموده و به خریدار تسلیم کند، در این صورت مسلماً معامله صحیح است. (شیخ انصاری، ۱۳۸۳، ص ۳۶۵)

یک شاهد معتبر دیگر براینکه مراد از «ما» در روایت نبوی عین شخصیه است، روایت امام عسکری (ع) است: محمد بن حسن صفار نامه‌ای به حضرت نوشت و از وجود مقدس ایشان سؤال کرده آیا کسی که مالک قسمتی از یک قریه بوده می‌تواند تمام آن را بفروش رساند؟ که امام (ع) در جواب فرمودند: «لا يجوز بيع ماليس يملك و قد وجب الشراء من البایع علی ما يملك» (مجلسی، ۱۴۱۵، ص ۳۳۳). یعنی فروش آن مقدار که در تملک وی نبوده است (بیع در آن قسمت باطل است) و فروش آن قسمت که در تملک فروشنده بوده، صحیح می‌باشد.

نتیجه

در میان حقوق‌دانان اسلامی این اجماع وجود دارد که قابلیت معامله ارزهای کشورهای مختلف بصورت نقد و با نرخ‌های متفاوت وجود دارد. دلیل این اجازه شرعی مستقل بودن موجودیت و تفاوت ارزش، قیمت ذاتی و قدرت خرید ارزهای کشورهای مختلف می‌باشد. همچنین توافق کلی در میان اکثریت

مکاتب فقهی در مورد عدم صحت استفاده از قراردادهای آتی و سلف ارزی به دلیل به تأخیر انداختن تعهدات و حقوق طرفین به زمانی در آینده وجود دارد. قبض و اقباض یا تحویل و دریافت ثمن و مثنی در معاملات در نهایت غالباً بصورت فیزیکی است ولی دلیلی بر وجود مشکل در قبض و اقباض الکترونیکی معاملات فارکس و سایر داد و ستدها وجود ندارد، بلکه از آن جهت که ثمن و مثنی در این معاملات هر دو پول هستند، واریز به حساب یا برداشت از حساب سرمایه‌گذار بصورت الکترونیکی (قبض و اقباض الکترونیکی) امری عقلایی، لازم و تسهیل‌کننده در جریان اجرای معاملات محسوب می‌شود.

هر معامله توأم با مقداری ریسک و خطر می‌باشد و معامله بدون ریسک (آربیتراژ) در شرایط خاص و منحصر بفردی صورت می‌گیرد. اما می‌توان غرر را در طیفی از ریسک و نااطمینانی دید، به گونه‌ای که نقطه آربیتراژ (ریسک صفر) تنها نقطه تعریف‌شده در این طیف بوده و فراتر از یک نقطه خاص در این طیف، ریسک و عدم اطمینان یا غرر غیرقابل قبول خواهد بود. در بحث تفصیلی هم که از غرر، ارائه گردید مشاهده شد که هیچگونه غرری که موجب بطلان این معاملات شود، نه در وصف، ویژگی‌ها، مقدار، دستیابی، امکان بقاء و نه در وجود مبیع وجود ندارد. بنابراین شبهه غرری بودن از معاملات نقدی و آتی‌های ارزی خارج است.

آنچه در قراردادهای آتی‌ها مورد مبادله قرار می‌گیرد کلی کالا یا دارایی مالی است که از نظر عرف و خردمندان ارزش ذاتی یا اعتباری دارد. به نظر می‌رسد که اعتبار عرف و سیره عقلا، معیار مالیت و عدم مالیت اشیاء می‌باشد گرچه در اعتبارات شارع مقدس وجود نداشته باشد. مثلاً سرقتی از جمله اموری است که عقلا و عرف برای آن ارزش قائلند، بنابراین وصف مالیت بر آن بار می‌شود و مبادله بر طبق مقررات شریعت جایز است. در حقیقت عرف در اینجا تصرفی در احکام نمی‌کند بلکه برای احکام شرعی موضوع جدید پیدا می‌کند به عبارت دیگر حکم ثابت است اما عرف برای آن مصادیق جدیدی پیدا می‌کند. خلاصه کلام اینکه مالیت و ارزشمندی اشیاء از ابداعات شارع مقدس نیست بلکه براساس اختراع و اعتبار عرف صفت مالیت بر اشیاء بار می‌شود. زیرا ارزشمند بودن و نبودن اشیاء تابع تمایل عاقلان است. پس به اعتبار صدق عرفی، مالیت دارایی‌های مالی همچون پول و ارز و سایر اوراق بهادار معتبر است. بدین ترتیب شرط مالیت پول در قراردادهای آتی‌ها و به طریق اولی در معاملات نقدی وجود دارد.

قراردادهای آتی ارز از آن دسته قراردادهایی است که دو طرف قرارداد مجبور به تعویض ارزهای مربوط به دو کشور با نرخ مشخص و در پایان مدت قرارداد می‌باشند. عدم اطمینان از مالکیت دو نوع ارز توسط دو طرف قرارداد در تاریخ تحویل و یا احتمال ناتوانی در پرداخت توسط یکی از دو طرف منجر به ایجاد شبهه غرر در این قراردادها شده است. با عنایت به آنچه در مقایسه ویژگی‌های معاملات غرری با بازار معاملات نقدی و وعده‌ای ارزی بیان گردید، حکم به حرمت استفاده از قراردادهای آتی ارزی به دلیل وجود شبهه غرر در اینگونه قراردادها مناسب به نظر نمی‌رسد. هرچند در مورد استفاده از معاملات سلف ارزی توجه به شبهه غرری بودن به دلیل عدم وجود سازوکار استاندارد در معاملات آن‌ها لازم است.

البته بایستی به این نکته توجه داشت که در بازاری با قدرت نقدینگی بالا، قابلیت تبدیل ارزان و کامل و همچنین عدم وجود محدودیت در عرضه ارزهای مختلف، احتمال ناتوانی طرفین در تحویل ارزها در تاریخ اعمال بسیار کم می‌باشد. همچنین ماهیت استاندارد شده قراردادهای آتی‌ها و شفافیت عملیاتی در بازارهای آتی‌ها منجر به کاهش این احتمالات شده است. بر فرض هم که شرط طلقیت از جمله شرایط عوضین باشد، این شرط در مورد مبادله قراردادهای آتی‌ها وجود دارد؛ چون در قرارداد آتی‌ها موضوع قرارداد و مورد مبادله کلی فی الذمه یا کلی فی المعین است و این شرط تخصصاً خارج است. از دلایل دیگر مخالفین استفاده از آتی‌های ارزی مؤجل بودن ثمن و مثنی است، در این باره در نهایت به این نتیجه می‌رسیم که اولاً در قراردادهای آتی‌ها مورد معامله کلی است و ثانیاً قیمت کالا در آینده پرداخت می‌شود بنابراین قراردادهای آتی‌ها از نوع بیع دین به دین نمی‌باشد. به هر حال اگر قرارداد مؤجل به مؤجل مطلقاً باطل باشد چه به دلیل اینکه از مصادیق روایت «لا بیع الدین بالدین» باشد و چه اینکه شرط صحت در قرارداد سلف قبض ثمن در مجلس قرارداد است در این صورت قرارداد آتی بدون شک باطل است. ولی اگر فقط معامله دین به دین باطل باشد و نیز قبض ثمن در مجلس عقد در قرارداد سلف لازم نباشد در آن صورت قرارداد آتی‌ها اشکال ندارد.

حال با توجه به آنچه بیان گردید، حتی اگر نتوان قراردادهای آتی را از راه بیع تأیید نمود تصحیح اینگونه قراردادها از طریق صلح میسر است و می‌توان صلح مؤجل به مؤجل را جایگزین مناسبی برای قراردادهای آتی‌ها دانست. بنابراین از طریق صلح طرفینی می‌توان به تأیید و پذیرش این ابزار مالی توسط شرع مقدس رسید.

نکته حائز اهمیت اینجاست که تصحیح قراردادهای آتی از طریق عقد صلح فقط در یک بازار بومی و داخلی امکان پذیر بوده و قابل پذیرش و اجراست. بنابراین در بازار جهانی ارز امکان اجرای آن برای ما وجود ندارد. مگر اینکه در این باره عقد صلح یک طرفه را بپذیریم بطوری که رضایت خود را اعلام و رضایت طرف دیگر را در تقدیر قطعی بدانیم. که چنین امری طبق قاعده (العقود تابعه للقصد) منتفی است. چه اینکه مبانی حقوقی اینگونه معاملات هنوز خالی از ابهام نیست و عده‌ای عنوان بیع و عده‌ای دیگر عنوان تعهد بر آن می‌نهند. از طرف دیگر گر چه به نظر می‌رسد ظریف ترین قول در مورد قراردادهای آتی، عنوان تعهد بیع است، ولی با توجه به ماهیت صوری و غیر واقعی آن و ایجاد حجم کاذب معاملات در این بازار، این قول نیز پذیرفتنی نیست. لذا تنها راه این است که قوانین و ضوابط خود را تنظیم کرده و پس از ارائه به نهادهای مربوط به بازار جهانی جلب اعتماد آن‌ها را کسب و در ادامه با مبانی فقهی خودمان به معامله در بازار ارز بین الملل بپردازیم. بنابراین ادعای ناسازگاری معاملات آتی‌های ارزی با موازین اسلامی پذیرفته نیست. از طرفی ادعای انطباق و سازگاری مطلق قراردادهای آتی ارزی با موازین فقهی نیز پذیرفته نیست.

فهرست منابع

۱. انصاری، مرتضی (۱۳۸۳)، «المکاسب»، قم، آرموس، چاپ سوم.
۲. آذر، عادل؛ مومنی، منصور (۱۳۸۱)، «آمار و کاربرد آن در مدیریت»، تهران، سمت، چاپ هشتم.
۳. بورس اوراق بهادار تهران (۱۳۷۸)، «گزارش بورس اوراق بهادار تهران»، کد گزارش ۲۷۸۱۰۰۲۳.
۴. پی‌نو ری‌موند (۱۳۸۰)؛ «مدیریت مالی»، ترجمه و اقتباس: علی جهانخانی و علی پارسایان، تهران، انتشارات سمت، چاپ ششم.
۵. تقوی، مهدی (۱۳۸۳)، «مدیریت مالی»، تهران، دانشگاه پیام نور.
۶. جناتی، محمد ابراهیم (۱۳۷۰)، «منابع اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلامی»، تهران، انتشارات کیهان، چاپ اول.
۷. چارلز، پی‌جونز (۱۳۸۲)؛ «مدیریت سرمایه‌گذاری»، ترجمه و اقتباس: رضا تهرانی و عسگر نوربخش؛ تهران، نشر نگاه دانش.
۸. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵)؛ «مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی»، تهران، انتشارات سمت.
۹. حائری، مسعود (۱۳۷۳)؛ «مبانی فقهی اصل آزادی قراردادهای و تحلیلی از ماده ۱۰ ق.مدنی»، تهران، کیهان، چاپ دوم.
۱۰. حسینی‌چالشتری، سیدمحسن (۱۳۸۸)، «امکان‌سنجی طراحی قراردادهای آتی در نظام مالی اسلام»، تهران، نشر آفتاب.
۱۱. حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۵)؛ «مختلف‌الشیعه»؛ قم، مؤسسه النشر الاسلامی، الطبعة الاولى.
۱۲. درخشان، مسعود (۱۳۸۳)؛ «مشتقات و مدیریت ریسک در بازارهای نفت»، تهران، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی.
۱۳. راعی، رضا؛ سعیدی، علی (۱۳۸۵)، «مبانی مهندسی مالی و مدیریت ریسک»، سمت، چاپ دوم.
۱۴. رفیعی، محمدتقی (۱۳۷۸)، «مطالعه تطبیقی غرر در معامله»، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۵. سالواتوره دومینیک (۱۳۸۶)؛ «تئوری و مسائل اقتصاد بین‌المللی»؛ ترجمه: هدایت ایران‌پرور، حسن گلریز، نشر نی، چاپ پنجم.
۱۶. سلطانی رمضان‌زاده (۱۳۸۶)، «بررسی فقهی و احصاء معاملات غرری شرکت‌های سرمایه‌گذاری بورس اوراق بهادار تهران»، پایان‌نامه، دانشگاه امام صادق.
۱۷. صالح‌آبادی، علی (۱۳۸۵)، «بازارهای مالی اسلامی، مجموعه مقالات»، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول.
۱۸. طوسی، محمدبن حسن (۱۴۰۷)، «الخلاف»، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول.
۱۹. طوسی، محمدبن حسن (۱۳۸۷)، «المبسوط فی فقه الامامیه»، تهران، المکتبه المرتضویه، چاپ سوم.

۲۰. عادل، محمدحسین (۱۳۷۱)، «ترخ ارز و اصلاحات اقتصادی»، موسسه تحقیقات پولی و بانکی.
۲۱. عبدالحمید رضوان (۱۹۸۷)، «اسواق الاوراق المالیه»، لبنان، مجله اقتصاد اسلامی، شماره ۹.
۲۲. عبدالهی، محمد (۱۳۸۷)، «بررسی فقهی معاملات مبتنی بر پوشش ریسک در بازار اختیارات»، پایان‌نامه، دانشگاه امام صادق (ع).
۲۳. عصمت پاشا عبیدالله (۱۳۸۲)، «فلسفه و سیر تکاملی ابزارهای مالی مشتقه و دیدگاه‌های فقهی»، ترجمه علی صالح آبادی، فصلنامه تخصصی اقتصاد اسلامی، شماره ۹.
۲۴. قاضی‌العثمانی، محمدتقی (۱۹۹۸)، «مجمع‌الفقه الاسلامی»، مصر، العدد السابع.
۲۵. مجلسی، محمدباقر (۱۴۱۵)، «مرآه العقول فی شرح اخبار آل الرسول»، تهران، دار الکتب الاسلامیه، الطبعة الاولى.
۲۶. معصومی‌نیا، غلام‌علی (۱۳۸۷)، «ابزارهای مشتقه بررسی فقهی و اقتصادی»، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۲۷. موسوی‌خمینی، روح‌الله، «کتاب‌البيع»، قم، چاپ مهر.
۲۸. نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴)، «جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام»، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ هفتم.
۲۹. نظری‌نژاد، محمد، نظری‌نژاد، بهمن (۱۳۹۱)، «مرجع کامل فارکس»، مشهد، انتشارات ترانه، چاپ دوم.
۳۰. والدز، استفن، وود جولیان (۱۳۹۲)، «مبانی بازارهای مالی جهانی»، ترجمه: منوچهر فکری ارشاد؛ انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
۳۱. الیرواری، شعبان محمداسلام (۱۹۹۴)، «بورصه الاوراق المالیه من منظور اسلامی»، بیروت.

منابع انگلیسی

- 1 Al-Suwsilem Sami; Hedging in Islamic finance; Jeddeh, 2006
- 2 Bodie Zvi, Kane Alex and Marcus Alan J; Investment; McGraw Hill, 2004
- 3 Fabozzi Frank J, Peterson Pamela P; Financial Management and Analysis; John wiley & sons, Inc, 2003, 2eh
- 4 Hilderth s. S; The dictionary of investment terms; chicao, dearborn financial publishing inc
- 5 Mousavi Seyed Mohammad Mahdi, Forex and its aplication comparison with Islamic Jurisprudence principles, 2007
- 6 Moosa imad a; exchanage rate regimes; palgrave macmillan, 2005
- 7 Riehl heinz, rodriguez rite m; foreign exchange market; mcgraw-hill, inc, 1997, p13
- 8 Ross westerfield and jaffe; corporate finance; richard d,irwin, 1999
- 9 Saunders anthony, millon cornet t marcia; financial institution management; mcgraw-hill, 4ed
- 10 Schoutens wim; l'evy processes in financr"pricing financial derivatives"; john wiley & sons ltd, 2003.

Jurisprudence-legal feasibility of using futures contracts in the international currency market

Omid tavakolikia *

Mohsen Aghasi **

Syed AhmadAli Ali Hashemi ***

Abstract

A futures contract is an agreement to simultaneously buy and sell a certain amount of one currency against another currency at a certain time and at a certain rate in the future. In fact, the futures contract is a type of forward contract, with the difference that the buyer and the seller are not known to each other and only transact with each other through banks or brokers active in the currency market. The foreign exchange market is a virtual market where interested people around the world can buy and sell existing currencies through the Internet and selecting the desired broker. The distinguishing feature of this market compared to other markets is the limited selection of investment options, and the major forex transactions are carried out only on seven currencies and three currency pairs, and by examining the macroeconomic variables of the countries and the news available at the international level, you can choose your desired currency. Islamic jurists believe that it is possible to trade the currencies of different countries in cash or at different rates because the inherent price and purchasing power of the currencies of different countries are independent and the general agreement is about the inaccuracy of using futures contracts and currency advances in the state of delaying obligations and rights. There are parties to some time in the future, which in this article has been examined in jurisprudential and legal doubts related to the authenticity of these contracts.

Keywords

Futures contract, currency, forex, currency market, risk.

* Doctoral researcher of private law at Payam Noor University Graduate Center, "Tehran" - Researcher at Iran Law and Law Research Institute, Tehran, Iran. omidtavakolikia@gmail.com

** Faculty member (trainer) of Payam Noor University, Tehran, Iran. (Corresponding author): mohsen.aghasi@gmail.com

*** Faculty member (Assistant Professor) Payam Noor University, Tehran, Ira, Iran. hashemie.ahmadali@gmail.com